

Uroš Črnigoj

Ana Vogrinčič: *Družabno življenje romana.*

Ljubljana: Studia Humanitatis (zbirka Apes), 2008.

V obsežni študiji, ki ima podnaslov *Uveljavljanje branja v Angliji 18. stoletja* in je predelana različica doktorske disertacije Ane Vogrinčič, avtorica preseneti s svežim in interdisciplinarnim pristopom k romanu kot zvrsti bralne kulture. Berljivo napisana študija nas s pomočjo orisa zgodovinskih okoliščin popelje vse do živih temeljev romana kot "kulturne forme". Dognanja Ane Vogrinčič so v marsičem nepričakovana, saj s podrobno analizo duha in navad tedanjega časa angleški roman 18. stoletja opredelijo za prototip inovativnega novega medija, ki je življenjskemu izkustvu in preferencam svojega občinstva na splošno bliže od dotedanjih medijev, ki uspešno povzema in hkrati zaznamuje duh svojega časa, hkrati pa s principi svoje distribucije, oglaševanja, predvsem pa seveda mišljenjskih perspektiv odločilno vpliva na kulturno podobo celotne družbe.

Zanimivo je, da se študija ves čas dosledno izogiba literarni analizi besedil ter tovrstnim opredelitvam značilnosti romana; to, kot utemeljuje avtorica, počne delno zato, ker se roman v Angliji 18. stoletja ni uveljavil kot jasno opredeljena literarna zvrst, ampak se je tedaj še sproti razvijal, brez jasnih smernic, pod vplivom odzivov občinstva ter kritike (ki je bila še zelo daleč od literarne vede), predvsem pa zato, ker se obrača v popolnoma drugo smer: k družabnemu življenju romana. Pri tem odkriva vzgibe, ki so pripomogli k njegovi uveljavitvi. Vogrinčičevo torej zanimajo raznovrstni in pogosto nejasno opredeljivi izvori kulture romana, ne pa teoretsko reprezentativni primeri zvrsti. Njena ugotovitev na podlagi izredno skrbno raziskanih zgodovinskih virov je, da se je roman, preden je postal ena najbolj priznanih in dovršenih umetniških zvrsti, razvil kot način popularne zabave. Če ne bi bilo tako, ga danes morda sploh ne bi poznali, vsaj ne takšnega, kakršen je. "Razprava si tako prizadeva za preusmeritev oziroma dopolnitev pogleda na roman in branje romana s tem, da ga 'razgradi' in vpne v druge dimenzije in perspektive ter tako poskuša 'rešiti' zamejenosti zgolj v literarno."

V prvem delu knjige, *Anglija 18. stoletja*, Vogrinčičeva poda zelo širok zgodovinski opis, ki sledi tako dogodkom kot tudi idejnim, mišljenjskim in kulturnim premikom ter spremembam občutenja in navad, ki so vplivali na to, da se je roman, ki sicer ni bil izum tistega časa, razvil kot uspešna nova kulturna forma. Med drugim tako izvemo, da so dogodki, ki so sledili vzpostavitvi anglikanske cerkve in ločitvi od katolicizma, ki jo je izvedel kontroverzni vladar Henrik VII. (1491–1547, ki se je oklical za vrhovnega poglavarja nove cerkve tudi zato, da bi lahko prosto razveljavljaj svoje poroke), med njimi predvsem zaprtje samostanov leta 1542 ter razdelitev njihove posesti med kraljeve najzvestejše podložnike, odločilno vplivali na edinstveno strukturo angleške družbe v obdobjih, ki so sledila. Ker so v aristokratskih krogih prvorojenci edini podedovali privilegije, preostali pa so pogosto stopili v duhovniške vrste, se je z razpustitvijo samostanov zgodil dvojni preobrat: gentlemani (mlajši sinovi plemiških družin) so se namesto v duhovništvo množično preusmerjali v trgovske in druge pridobitne dejavnosti ter se poročali v buržoazne družine, hkrati pa so samostani, ki so pogosto obvladovali uspešne manufakture, prešli v zasebne, po večini aristokratske roke; tudi to je spodbudilo aristokrate, da so se začeli ukvarjati s pridobitno dejavnostjo. Vse to je povzročilo prehajanje med družbenimi sloji, delitve so postale ohlapnejše. V takšnih spremenjenih družbenih razmerah se je že v 17. stoletju začela razvijati izrazito porabniška družba. Kot eden najuspešnejših porabniških izdelkov se je v prihodnjih desetletjih s pomočjo inovativnih založniških pristopov ter tržnih prijemov uveljavil ravno roman.

Zgornji izsek iz zgodovinskega dogajanja je le ena izmed številnih obširno popisanih okoliščin, iz katerih Vogrinčičeva učinkovito spleta portret tedanjega časa, v katerega uvršča roman kot obliko popularne zabave, ki je polagoma osvojila široke množice. Knjižno založništvo se je razvijalo v tesni povezavi s trgov časopisov in drugih novičarskih tiskovin. Čeprav so ti logično sledili Gutenbergovemu izumu tiska (sredi 15. stoletja), so se časopisi v Angliji zares odločilneje razmahnili v drugi polovici 17. stoletja, po vrsti ključnih sprememb v zakonodaji in družbeni strukturi. Predvsem zaradi teh se je družba do tedaj že zelo urbanizirala. Ko so se v večjih mestih, predvsem v Londonu, kot nov prostor druženja, ki je v Anglijo prenesel eksotično azijsko tradicijo pitja čaja, pojavile kavarne in postale prostor za branje in družabne pogovore, je kultura branja dobila javne prostore.

Družabnost ob branju se ne bi razvila brez nove kulture senzibilnosti, ki je v marsičem temeljila na protestantskih moralnih načelih, ki jih je prevzela tudi anglikanska cerkev. Ker se je zaradi spleta novih kulturnih

okoliščin pomen senzibilnosti zelo povečal, so se lahko v dožemanju ljudi vzpostavile nove, bolj poduhovljene oblike užitka. Tem so bile namenjene kavarne, v katerih niso točili alkohola, zato so pri nekaterih segmentih prebivalstva lahko množično nadomestile pivnice. Poleg kavarn (tudi literarnih), knjigarn in klubov (ti so se tedaj razširili kot značilna angleška posebnost) so se kot novost uveljavile še knjižnice, ki so ponujale izposajo romanov. To je omogočilo, da so še posebno množično našli pot v domove, in nova oblika popularne kulture se je lahko razmahnila.

Roman v Angliji 18. stoletja je tako mogoče primerjati z začetkom in družabnimi kanali katere koli nove oblike popularne kulture, ki poleg svojih vsebin omogoča tudi sodelovanje občinstva – bodisi kot opredeljevanje, komentiranje, kritično refleksijo ali (pozneje, ko se je v dogajanje vključila še strokovna javnost) tudi poglobljeno analizo. Na podlagi ugotovitev Ane Vogrinčič lahko sklepamo, da obstajajo jasne vzporednice med razvojem romana v Angliji 18. stoletja in na primer presenetljivim širjenjem rokofske glasbe v 50. in 60. letih prejšnjega stoletja ali pa današnjim presenetljivim razmahom socialnih omrežij, blogov in drugih uporabniško produciranih vsebin na svetovnem spletu. Nova tehnologija lahko zagotovi načine nastajanja, uporabe in širjenja vsebin med ljudi, ključnega pomena za to, da neka kulturna forma postane popularna, pa so družbeni in družabni kanali medsebojne komunikacije, ki se sproti razvijajo in prilagajajo vsemu, kar se dogaja. Vzpon romana so, kot je prepričljivo prikazala Ana Vogrinčič, zaznamovale vse našteje prvine.

Kot je mogoče sklepati, ima roman tudi danes, ko ostaja “stabilna kulturna praksa”, v sebi vrsto značilnosti, ki mu omogočajo dovolj pristen stik z bralcem in njegovo izkušnjo. Zato je (če odmislimo trivialna dela) lahko velik del umetniško najbolj kakovostnih romanov zanimiv še za koga poleg največjih poznavalcev. V Angliji 18. stoletja je ločnica med romani z izrazito literarno vrednostjo in trivialnimi potekala čisto drugje, vendar so nazadnje največ zanimanja spodbudila tista dela, ki so sprožila najtemeljitejše premisleke o življenjskih situacijah, s katerimi so se bralci lahko poistovetili. Element identifikacije bralca z doživljanjem literarnih junakov je bil ključnega pomena za izjemen uspeh romana kot zvrsti. Kot ugotavlja Vogrinčičeva, se je roman vzpostavil predvsem po načelu razlikovanja od herojskih in ljubezenskih romanc tistega časa. Oziroma, kot povzema besede angleškega komediografa Williama Congreva (1670–1729): “Romance v splošnem pripovedujejo o večnih ljubeznih nepremagljivo pogumnih junakov in junakinj, o kraljih in kraljicah in najboljših smrtnikih; v njih umetelni jezik, čudežna naključja in nemogoča dejanja bralca presenetijo in ga ponesejo v omotično radost [...] Romani so bolj

vsakdanje narave in se nas zato bolj dotaknejo; govorijo o intrigah in nas osupljajo z nesrečami in nenavadnimi dogodki, ampak ne takšnimi, ki bi bili povsem nenavadni ali nereprezentativni, pač pa s takšnimi, ki niso tako oddaljeni od naših verovanj, zato nam lažje približajo tudi doživetje ugodja. Romance nam omogočijo več začudenja, romani pa nas bolj prevzamejo.”

Od romanov 18. stoletja, ki so želeli poučevati in zabavati, do modernističnih in postmodernističnih del sodobnega časa, ki z novimi načini branja spreminjajo tudi bralčevo doživetje sveta in svojega mesta v njem, je bila seveda prehojena dolga pot. To, da se je roman razvil v specifičnih zgodovinskih okoliščinah kot “povsem tržna forma” in da je knjižni trg Anglije 18. stoletja v marsičem pomenil tudi prototip današnje porabniške družbe, je izredno pomenljiva ugotovitev, s katero knjiga Ane Vogrinčič na neki način postavlja v novo luč tudi doživetje romana kot umetniške zvrsti današnjega časa.

V tem sklopu je izzivalen tudi njen pogled na slovensko romaneskno tradicijo, ki ga zelo na kratko, a pomenljivo podaja v samem sklepu, ko iz perspektive predmeta svojega preučevanja sicer čisto mimogrede opiše okoliščine, v katerih smo Slovenci leta 1866 dobili svoj prvi roman (oziroma “prejkone vaško povest, saj kaj drugega takrat tudi ni moglo nastati”, Jurčičevega *Desetega brata*: “Kulturne forme preprosto ni mogoče uvesti na silo, Slovenci pa roman dobimo tako rekoč ‘na ukaz’: ker pač nismo mogli imeti romana, kar naj bi se za narod sredi 19. stoletja že spodobilo, Fran Levstik v t. i. programu slovenskega slovstva *Popotovanje od Litije do Čateža* leta 1858 dobesedno pozove k okrepitvi domačega leposlovja in neposredno k pisanju romana. ‘Ljudstvo bi že bralo, ko bi imelo kaj! [...] Medtem ko se v angleški potrošniški družbi roman na samem začetku porodi kot izrazito tržna forma, je pri nas vpeljan v imenu ‘buditeljstva’, in to ni brez vpliva na kasnejše oblikovanje in odnos do bralne kulture.” Pomenljiva trditev, ki avtoričino ukvarjanje z nečim tako oddaljenim, kot je angleški roman v 18. stoletju, približa kontekstu, v katerem s kulturnim ozadjem, ki mu pripadamo, hkrati pa tudi s perspektive današnjega časa beremo njeno delo.

Nekonvencionalnosti pristopa se poda tudi izvirno izrazoslovje in Ana Vogrinčič poleg ohranjanja določenih angleških besed, nazivov idr. v izvirniku, da bi se ohranilo pristno ozračje ne le opisanega obdobja, temveč tudi kulturnega okolja, uporablja nekatere lastne skovanke ali izpeljanke, kot so časoprostorje, prostočasje, vsepovsodnost, piska, spolsko idr. Učinek je samosvoj in besedilo prav zato, morda nekoliko presenetljivo, deluje izrazito komunikativno. Vogrinčičeva se tudi, kjer je mogoče,

izogiba suhoparnemu strokovnemu utemeljevanju oziroma ga najpogostejše preseli v opombe, namesto tega pa na veliko uporablja ponazoritve s konkretnimi primeri oziroma dogodki ter logično in z nagnjenjem k poljudnosti opisov uspešno sledi povezavam med vzroki in posledicami. Tudi v tem smislu je knjiga presežek, saj avtorica na opisan način svoje ugotovitve utemeljuje še posebno vsestransko in prepričljivo. Njeno študijo tako poleg izrazite poglobljenosti odlikuje tudi svež pristop, ki bralcu učinkovito naslika obdobje, pa tudi pojave in kompleksne družbene mehanizme, ki jih opisuje.